

مجله علمی تخصصی برنامه‌ریزی فضایی
سال دوم، شماره اول، (پیاپی ۵) تابستان ۱۳۹۱
تاریخ وصول: ۱۳۹۱/۱/۱۹ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۴/۵
صص: ۲۷-۴۸

نقش گردشگری روستایی در روابط شهر و روستا در شهرستان طالقان

مجتبی قدیری معصوم^۱، حمیدرضا باغیانی^{۲*}، حمیده نورانی^۳

۱- استاد دانشکده جغرافیا دانشگاه تهران

۲- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی- دانشکده جغرافیا- دانشگاه تهران

۳- کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی توریسم دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

چکیده

در بررسی‌های ناحیه‌ای کشورهای در حال توسعه به انواع روابط متقابل بین شهر و روستا اشاره می‌شود. تفاوت‌های فضایی بیشتر می‌تواند ناشی از بهره‌برداری بیشتر شهر از منابع روستایی باشد و تفاوت‌های کمتر مبین وجود روند «گسترش» در ناحیه است. این پژوهش به دنبال بررسی روابط شهر و روستا از منظر گردشگری در منطقه طالقان است. روش مورد استفاده در این تحقیق، توصیفی-تحلیلی است، بدین نحو که بعد از انجام مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی مطابق با موضوع و بررسی پیشینه و ادبیات تحقیق، مطالعات میدانی همراه با تکمیل پرسشنامه از جامعه آماری ساکنان محلی و گردشگران انجام می‌گیرد و در نهایت داده‌های بدست آمده از پرسشنامه‌ها با بکارگیری نرم افزار Spss مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و فرضیات مورد آزمون قرار می‌گیرد. نتایج نشان می‌دهد که جریان سرمایه‌ای با فروش محصولات کشاورزی و زمین‌ها شکل گرفته است. از نظر حفظ الگوهای زیست محیطی بیشتر اثرات منفی بوده و تخریب زمین‌ها و آلودگی صوتی و ترافیک افزایش یافته است. از بُعد بازار فروش محصولات کشاورزی به گردشگران، در سال‌های اخیر روستائیان محصولات خود را به صورت مستقیم به گردشگران ارائه می‌کنند که این خود ارتباطات دوسویه بین جامعه محلی و جامعه میهمان را بهبود بخشیده است. در

نهایت از نظر مهاجرت، شرایط بستگی به اوضاع اقتصادی خانواده‌ها و رفاه اجتماعی و از سویی میزان توسعه نواحی مورد مطالعه دارد.

واژه‌های کلیدی: روابط متقابل شهر و روستا، گردشگری روستایی، نواحی روستایی، طالقان.

مقدمه

در سال‌های بعد از جنگ جهانی دوم مادرشهرها و شهرهای بزرگ گسترش پیدا کرده و به تبع آن آلودگی‌های محیط‌های شهری افزایش یافته و نواحی روستایی پیرامون این شهرها به عنوان راهکاری برای فرار از محیط‌های آلوده شهری در زمان‌های فراغت مردم شهرنشین مورد توجه قرار گرفته است. در واقع، مدت‌های مدیدی است که از روستا به عنوان اندام تنفسی شهرهای بزرگ و کوچک جهان استفاده می‌شود.

طی ربع قرن بیستم، گسترش بی‌رویه شهرنشینی، اشباع ظرفیت تحمل شهر، دشوار شدن زندگی شهری و پیدایش مشکلات روحی و روانی ناشی از آن و هم‌چنین محدود شدن زمینه‌های فراغتی، سبب گردیده است تا ساکنان شهر تهران با یافتن کوچک‌ترین فرصتی به روستاهای اطراف گسیل پیدا کرده تا علاوه بر استفاده از اوقات فراغت خود، بار روانی این مشکلات را نیز کاهش دهند. در این سال‌ها، آبادی‌های واقع در دره‌های البرز مرکزی دستخوش دگرگونی‌های بنیادی بسیاری بوده‌اند، مانند: احداث راه‌های مناسب ارتباطی، بهره‌برداری از معادن، خرید زمین و ساخت اقامتگاه‌های ثانوی از سوی شهرنشینان ثروتمند تهرانی، که این عوامل موجب شکل‌گیری گردشگری در مناطق کوهستانی و روستایی شمال، شمال غرب و شمال شرق شهر

تهران مانند: دماوند، لواسانات، رودبار قصران، کرج، طالقان و غیره شده است. حضور این گروه جمعیتی به صورت گردشگر در این مناطق به شکل خانه‌های دوم، گردشگری روزانه، کمپینگ و خانه‌های اجاره‌ای می‌باشد. در واقع، نقش و عملکرد ناحیه کوهستانی البرز جنوبی، از یک سو تأمین نیازهای پایتخت به آب و از سوی دیگر تبدیل ناحیه به محلی برای گذران اوقات فراغت ساکنان پایتخت است.

گردشگری روستایی به ایجاد نوعی ارتباط بین ساکنین مراکز شهری و روستایی منجر می‌گردد که نتایج آن دو جانبه است و علاوه بر آن نقش مؤثری در روابط آن‌ها دارد. به عبارت دیگر با توسعه گذران اوقات فراغت و سفر به مناطق روستایی پیرامون شهرها، شکل جدیدی از روابط شهر و روستا شکل گرفته که با سایر اشکال سنتی رابطه این مراکز متفاوت است. روند رشد و افزایش هجوم به نواحی روستایی حومه‌های شهری علاوه بر اثرات مثبت دارای اثرات منفی متعددی در زمینه روابط بین شهر و روستا است. به طوری که توسعه گردشگری روستایی در مناطق پیرامون شهرهای بزرگ، منجر به ایجاد امکانات اقامتگاهی، رفاهی و خدماتی شده است که ضمن ایجاد زمینه‌های درآمدزایی، جریان جدیدی از کالاها و خدمات را بین شهر و روستا به وجود آورده و به نظر می‌رسد این رابطه به مصرف بیشتر منابع روستایی نسبت به جامعه شهری منجر

۱. تأثیر گسترش گردشگری بر ابعاد روابط شهر و روستا در محدوده مورد مطالعه چگونه است؟
و در راستای این سؤال ۵ فرضیه به شکل زیر قابل طرح است:
۱- به نظر می‌رسد با ورود گردشگران به منطقه مورد مطالعه، مهاجرت روستا- شهری افزایش یافته است.
۲- همراه با افزایش گردشگران به منطقه، جریان سرمایه به نفع جامعه روستایی رخ داده است.
۳- استقرار گردشگران در محدوده مورد مطالعه، با حفظ الگوهای زیست‌محیطی همراه بوده است.
۴- به نظر می‌رسد مهم‌ترین بازار فروش محصولات کشاورزی، گردشگران این محدوده هستند.
۵- با ایجاد و گسترش گردشگری در این محدوده، ارتباطات دوسویه بین ساکنین و گردشگران شکل گرفته است.

روش تحقیق و مراحل آن

به منظور گردآوری اطلاعات و داده‌های مورد نیاز در این پژوهش از روش‌های ذیل استفاده شده است.

- مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی: در بخش مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی از منابع و مدارک علمی از جمله کتاب‌ها، مقالات، پایان‌نامه‌های مرتبط با موضوع تحقیق استفاده شده است.

• مطالعات میدانی:

گشته و نوع جدید وابستگی اقتصاد روستایی به جوامع شهری را شکل داده است.
یکی از این مناطق شهرستان طالقان است که دارای اهمیت قابل ملاحظه‌ای در زمینه گردشگری است. این منطقه با توجه به کوهستانی بودن، برخورداری از اقلیم مناسب و فاصله زمانی نسبتاً کوتاه از تهران، مکان مناسبی برای گذران اوقات فراغت شهروندان تهرانی و شهرهای کوچک اطراف محسوب می‌گردد. با توجه به مطالب بالا می‌توان نتیجه گرفت که گردشگری در این منطقه، باعث تغییر در روند روابط آن با کلان شهر تهران شده است.

شهرستان طالقان به سبب قرارگیری در حاشیه مادرشهر تهران توانسته است گروه‌هایی از طبقات اجتماعی با سطح درآمد بالا را به سوی خود جذب کند به صورتی که امروزه کم‌کم به صورت منطقه بیلاق‌نشینی برای تهران درآمده است. روستاهای این منطقه با وجود توانمندی‌های طبیعی و تاریخی، دچار محدودیت امکانات هستند و با رشد گردشگری در این منطقه نیازهای بیشتری را می‌طلبند که در این رابطه مجبور به ارتباط با تهران هستند. در نتیجه می‌توان با شناخت و بررسی دقیق و تحلیل تأثیر گسترش گردشگری بر روابط تهران و طالقان در جهت رفع بسیاری از مشکلات موجود گام برداشت و راهکارهای مطلوبی ارائه داد.

سؤالها و فرضیه‌ها

با توجه به طرح مسأله، این مقاله به دنبال پاسخگویی به سؤال زیر است:

مطالعات میدانی این پژوهش با مراجعه به منطقه مورد مطالعه شروع می‌شود. برای دستیابی به آمار و اطلاعات مورد نیاز، از دو روش استفاده گردید.

۱- مراجعه به ادارات و سازمان‌های موجود در منطقه مانند شورای اسلامی طالقان، بخشداری و...

۲- بهره‌گیری از روش پرسشنامه برای جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز.

جامعه آماری

جامعه آماری این پژوهش شامل ۲ جامعه می‌شود. دلیل انتخاب و بررسی این ۲ گروه توأم با یکدیگر دستیابی به داده‌ها و اطلاعات جامع و کامل است. به همین دلیل ۲ گروه ساکنین محلی و گردشگران به عنوان جامعه آماری مورد مطالعه قرار می‌گیرند.

جدول شماره (۱): حجم نمونه به تفکیک روستاهای نمونه

ردیف	روستا	جمعیت	حجم نمونه
۱	شهرک	۳۲۸۱	۱۰۵
۲	فشندک	۱۱۹۸	۳۸
۳	میناوند	۳۴۵	۱۱
	کل	۴۸۲۴	۱۵۴

مأخذ: یافته‌های محقق، ۱۳۹۰

گردشگران

اما برای تعیین حجم نمونه از میان گردشگران، از روش‌های نمونه‌گیری غیراحتمالی^۱ استفاده شده است. در این روش‌ها، انتخاب نمونه بر اساس قوانین احتمالات صورت نمی‌گیرد و نمونه به مدد قضاوت انسانی انتخاب می‌شود، قضاوتی که تحت تأثیر

تعیین حجم نمونه و روش نمونه‌گیری

برای بدست آوردن حجم نمونه مورد مطالعه در این پژوهش، ۲ گروه انتخاب شدند که شامل:

روستاییان (ساکنین محلی)

برای تعیین حجم نمونه، جهت تکمیل پرسشنامه از بین روستاهای شهرک، فشندک و میناوند از فرمول کوکران استفاده شده است. به این ترتیب که، با بهره‌گیری از حدود اطمینان ۹۵٪ و ضریب دقت ۰.۰۵ و واریانس ($\sigma^2 = 0.25$) حجم نمونه برابر ۱۵۴ از طریق فرمول کوکران تعیین شده است.

مجموعه‌ای از اطلاعات و عوامل و محدودیت‌ها صورت می‌گیرد. برای تعیین حجم نمونه از جامعه گردشگران، در این پژوهش از روش نمونه‌گیری اتفاقی استفاده شده است. این روش یکی از ساده‌ترین روش‌هاست. محقق افرادی را مورد مطالعه قرار می‌دهد که در دسترس هستند و مصاحبه‌گر در چارچوب تعداد و حجم نمونه در مکان‌های خاص

روستاهای نمونه

شهرک

شهر طالقان (از ترکیب چند روستای همجوار تشکیل شده است) یکی از ۱۴ شهر استان البرز و مرکز شهرستان طالقان است هر چند بیش از یک دهه از تبدیل شدن آن به شهر می گذرد اما هنوز هم شرط جمعیتی (یعنی داشتن ده هزار نفر) را پیدا نکرده است (عزیزی، ۱۳۸۶: ۱۱۳).

فشندک

از روستاهای آباد و پر جمعیت است و اکثراً مردم آن به فعالیت های فرهنگی و آموزشی مشغول هستند و وضعیت اقتصادی خوبی دارند (محمد بیگی، ۱۳۸۲: ۱۰۸).

میناوند

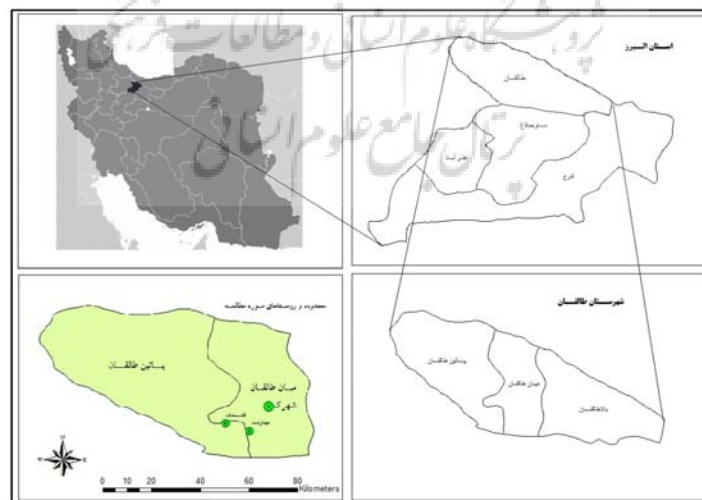
از روستاهای شهرستان طالقان است که در حاشیه سد طالقان استقرار یافته است.

می ایستد و با هر کس که از راه رسید، مصاحبه می کند (ازکیا و دربان آستانه، ۱۳۸۲: ۲۵۴). با استفاده از روش نمونه گیری اتفاقی ۶۰ پرسشنامه از گردشگران تکمیل شد.

محدوده و قلمرو پژوهش

موقعیت محدوده مورد مطالعه

شهرستان طالقان، به مرکزیت شهر طالقان، یکی از شهرستان های استان البرز بوده و در منطقه ای بیلاقی در میان رشته کوه البرز و در ۱۲۰ کیلومتری شمال غربی تهران قرار گرفته است. شهر طالقان از به هم پیوستن چهار منطقه بنام های شهرک، گلینک، کولج و پرده سر تشکیل شده است که شهرک به عنوان هسته اصلی آن است و شهر طالقان، گاه شهرک هم نامیده می شود.

نقشه ۱: موقعیت محدوده مورد مطالعه

روابط روستا- شهری طالقان در گذشته و حال

تا قبل از اصلاحات ارضی به خاطر مناسبات نه چندان گسترده شهر و روستا و نظام حاکم بر مدیریت دهقانان در منطقه طالقان محصولاتی کشت می‌شد که نگهداری آنها راحت و مستلزم ایجاد هزینه بر خانوار روستایی نباشد. سیستم کشاورزی نیز به صورت چندکشتی بود که نیازهای خانوار روستایی را در طول سال تأمین می‌کرد. بر این اساس، ارکان اصلی کشت منطقه بر پایه کشت گندم، حبوبات و سیب زمینی استوار بود و جو، یونجه و غیره در صورت دسترسی کافی به آب اجزای ثانویه این نظام را تشکیل می‌دادند (عزیزی، ۱۳۸۶: ۲۱۳). علاوه بر این، درختانی مانند توت، گردو، سماق و آلو که نگهداری و خشک کردن محصولات آنها آسان بود در حد محدودی وجود داشته است (همان منبع، ۲۱۵).

تا پیش از جنگ جهانی دوم معاملات در طالقان به صورت مبادله کالا به کالا بوده است و پول کم تر در جریان قرار داشت. روستاییان برای خرید اشیاء مورد نیاز، مازاد محصول به دست آمده را در برابر دریافت مایحتاج خود به فروشندگان می‌دادند. آنها کالاهایی مانند قند، شکر، چای، پارچه، نفت، کاغذ، صابون، توتون، تنباکو و برنج را تهیه می‌کردند. بنابراین، تا اوایل دهه ۱۳۳۰ ه.ش که مهاجرت از روستاها به شهرها تحقق نیافته بود به جز کالاهای نام برده شده، اهالی دیگر مایحتاج زندگی خود را در محل تهیه می‌کردند. آن چه که از طالقان به مناطق دیگر حمل می‌گردید نمک، گردو، فرآورده‌های دامی (پنیر، روغن، پشم، پوست)، کتیرا، عسل و صنایع

محلی بوده است. حمل و نقل تنها به وسیله چهارپا (قاطر، اسب و الاغ) صورت می‌گرفته است. در زمان‌های قدیم این کالاها بیشتر از مناطقی چون قزوین، تنکابن، ساوجبلاغ، مازنداران و گیلان خریداری می‌شد و رفت و آمد طالقانی‌ها بیشتر با مازنداران و گیلان بوده است. با پول این محصولات صادراتی بود که، مصنوعات شهری به روستاها می‌آمد. بعدها که تهران به پایتختی انتخاب شد، بیشتر خرید به استثنای غلات از تهران صورت می‌گرفت. در این بین، دکاندارها بیشتر با شهر رفت و آمد داشتند (منوچهری، ۱۳۸۱: ۶۷ و ۶۸)، (میرابوالقاسمی، ۱۳۷۳: ۱۷۶)، (پورکریم، ۱۳۴۱: ۲۴ و ۴۹)، (یادگاری، ۱۳۷۹: ۱۲).

در سال‌های بعد از اصلاحات ارضی به علت شکست انزوای اجتماعی روستاها، حاکمیت روابط پولی، تحول در نظام اجتماعی، مدیریت روستا، ورود تکنولوژی، شیوه‌های بهره‌برداری جدید، گسترش ارتباطات، گسترش تولیدات مبتنی بر بازار، نزدیکی به بازارهای مصرف بزرگ و مطمئن و افزایش هزینه خانوار باعث گرایش مردم به سوی محصولات تجاری که به صورت تازه به بازار عرضه می‌شد، گردید. این تغییرات را هم می‌توان در نوع کشت و هم در وسعت مزارع مشاهده کرد که منجر به ایجاد تحول بر منظر زراعی شده است و باعث کشت محصولات سردرختی (هلو، شلیل، شبرنگ، آلو، سیب و گلابی) گردید. از سوی دیگر چون اکثر ساکنان طالقان فصلی هستند، محصولات باغی را رواج می‌دهند تا در فصول گرم سال برای آبیاری مراجعه کنند و در همین فصول هم محصول خود را

نقل و مغازه‌داری برای ساکنان روستاها شده است. از سوی دیگر گسترش و توسعه ساخت و سازهای مسکونی و تغییر در نوع مسکن سنتی روستایی و مصالح آن شغل‌های جدیدی را در منطقه ایجاد کرده است (عزیزی، همان منبع، ۲۱۹).

هر چند گردشگری برای منطقه و روستاهای آن تأثیرات مثبت و مطلوبی دارد، اما در سال‌های اخیر به دلیل نبود برنامه و سیاست مشخص و نبود مکان‌های خدماتی، مشاهده می‌شود که اغلب گردشگران (گردشگران روزانه)، نیازها به ویژه مواد غذایی را از شهرهای بزرگ تهیه و پس از استفاده نیز مواد اضافه و زباله‌های خود را در طبیعت رها می‌کنند. به نوعی که می‌توان گفت فقط از محیط سالم و چشم‌اندازهای زیبای شهرستان به عنوان زباله‌دانی استفاده می‌کنند و گردشگری هیچ اثر مثبتی در منطقه ندارد. در ضمن با گسترش گردشگری در منطقه و افزایش ساخت و سازها روز به روز محیط طبیعی محدودتر شده و از بکر بودن خارج می‌شود (عزیزی، ۱۳۸۶: ۲۸۱ و ۲۸۲)، به طوری که احداث خانه‌های جدید ویلایی، امکانات اندک روستا را یک جا به خود اختصاص داده است (محمد بیگی، ۱۳۸۲: ۷۶ و ۷۷).

مبانی نظری تحقیق

گردشگری روستایی یکی از انواع گردشگری است که با بسیاری از الگوهای دیگر گردشگری پیوند دارد، ولی وجه مشخصه آن استقرار در نواحی روستایی است. این نوع گردشگری در برخی از کشورها به صورت یک بخش جداگانه گسترش یافته است.

برداشت می‌کنند و در سایر فصول باغ‌هایشان نیازی به نگهداری و مراقبت ویژه ندارد (عزیزی، ۱۳۸۶: ۱۶۲ و ۲۱۵).

در دهه‌های اخیر به دلیل گسترش ارتباطات و نزدیکی به شهرهای بزرگ (تهران و کرج) ابتدا افراد غیربومی در اراضی زراعی و باغی منطقه سرمایه‌گذاری کرده و باغداری را در منطقه رواج دادند. افراد بومی نیز به دلیل تجربه موفق این باغداران، اقدام به سرمایه‌گذاری نموده و باغداری را در روستاهای منطقه گسترش دادند. در دوره کوتاهی منطقه به سرعت تحت تأثیر قرار گرفت و اراضی زیادی تبدیل به باغ گردید. دامنه گسترش باغات روز به روز بیشتر شده و با سرعت به زمین‌های خارج از روستا پیش می‌رود که در نتیجه آن از مقدار زمین‌های زراعی آبادی‌ها کاسته و بر وسعت باغات افزوده می‌شود. بنابراین، در آبادی‌های نزدیک جاده ارتباطی بیشتر نوع درختان تغییر پیدا کرده و درختان سودآوری مثل: هلو، شلیل و گیلاس جای کشت سنتی منطقه را گرفته است. منظر زراعی در اکثر آبادی‌ها نیز از سیستم زراعی چند کشتی به سوی تک کشتی تغییر پیدا کرده است. برخی آبادی‌ها در کشت یک یا چند محصول تخصص پیدا کرده اند و چشم انداز زراعی منطقه به سوی یکنواختی به پیش می‌رود (عزیزی، همان منبع، ۱۶).

اثرات خاص گردشگری در منطقه

توسعه گردشگری و ورود ساکنان فصلی (در فصل بهار و تابستان)، موجب ایجاد کارکردها و فرصت‌های شغلی جدیدی مانند گسترش حمل و

اثرات و پیامدهای گردشگری روستایی در ایران

گردشگری در مناطق روستایی با اثرات و پیامدهایی که بر جای می‌گذارد، بر روابط شهر و روستا تأثیرگذار است. این امر می‌تواند موجب

تقویت و یا تضعیف روابط و هم چنین موجب متعادل یا نامتعادل شدن روابط شهری-روستایی شود. اثرات و پیامدهای گردشگری روستایی را می‌توان در سه زمینه: اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و زیست محیطی و از دو جنبه آثار مثبت و منفی بررسی نمود. در جداول ذیل این اثرات را می‌توان مشاهده کرد:

جدول شماره (۲): اثرات اقتصادی گردشگری روستایی

آثار مثبت اقتصادی	آثار منفی اقتصادی
ایجاد مشاغل تمام وقت و فصلی و مکمل بیشتر در زمینه فعالیت های خدماتی درآمد زا شدن بخش های سنتی روستایی حمایت از کسب و کارهای کوچک در روستا تحرک اقتصادی و رونق گرفتن و متنوع شدن صنایع و اقتصاد روستایی بهبود درآمد و سطح زندگی روستائیان ایجاد بازار نو برای انواع محصولات روستایی انتقال درآمد روستائیان از حوزه پس انداز به حوزه سرمایه گذاری	تقویت غلبه اقتصادی کلان شهرها بر روستاها تورم قیمت محلی (کالا و خدمات) افزایش تقاضا و هزینه خدمات عمومی و افزایش قیمت زمین مشکل تهیه مسکن برای روستائیان فصلی بودن فرصت های شغلی جابه جایی در اشتغال افراد بومی منسوخ شدن برخی فعالیت های مرسوم اقتصادی ایجاد هزینه های توسعه ای مانند تسهیلات و بهبود زیر ساخت های عمومی امکان وابستگی زیاد جوامع محلی به یک فعالیت خاص برگشت کم سرمایه و خروج و عدم ماندگاری برخی از منافع اقتصادی از روستا ایجاد الگوی افراطی مصرف در میان جوامع روستایی ایجاد شکاف درآمدی بین روستائیان

جدول شماره (۳): اثرات زیست محیطی گردشگری روستایی

اثرات مثبت زیست محیطی	اثرات منفی زیست محیطی
تأمین منابع مالی برای حفاظت، نگهداری و بهبود محیط‌های طبیعی بهبود مدیریت ضایعات ایجاد نظم ترافیکی افزایش درک حفاظت از منابع طبیعی از سوی روستائیان ترویج حساسیت و آگاهی نسبت به سیستم های اکولوژیکی در بین جوامع محلی	آلودگی صوتی و بصری آسیب رسیدن به محیط طبیعی و انسان ساخت آلودگی و کاهش منابع آب آلودگی و فرسایش خاک آلودگی هوا نابودی جانوران و گیاهان تراکم و انباشتگی زباله ها و ضایعات مصرف بیش از حد منابع و کاهش منابع طبیعی تغییر کاربری زمین به خطر افتادن سلامتی روستائیان در اثر آلودگی طبیعت

جدول شماره (۴): اثرات اجتماعی - فرهنگی گردشگری روستایی

آثار مثبت اجتماعی - فرهنگی	آثار منفی اجتماعی - فرهنگی
ایجاد تبادل فرهنگی از بین بردن جداسازی اجتماعی میان جوامع روستایی و شهری بهبود خدمات و تسهیلات اجتماعی و دسترسی بهتر به آن ها حفظ الگوهای فرهنگی توسعه نقش زنان روستایی نوسازی ساختار خانواده روستایی افزایش پویایی اجتماع روستایی احیاء فرهنگ محلی محرمی برای حفاظت، نگهداری و بهبود محیط های تاریخی روستا جلوگیری از مهاجرت روستاییان به شهر	تخریب فرهنگ محلی (استحاله فرهنگی) به دلیل تطابق با فرهنگ گرشگر جایگزینی مسکن سنتی با خانه های مدرن افزایش جرم و جنایت و سایر رفتارهای ضد اجتماعی کاهش خدمات محلی بروز انزجار و خصومت بین جوامع محلی و گردشگران تسریع نابرابری اجتماعی در روستا تضعیف پایداری و التزام روستاییان به رعایت سنت ها و شیوه زندگی روستایی دست اندازی به حریم ساکنان روستا رواج استفاده از وسایل رفاهی افزایش ترافیک و بروز مشکلات عصبی و روانی حاصل از آن

منابع جدول ها: (شارپلی، ۱۳۸۰: ۴۲ و ۴۴) (رضوانی، ۱۳۸۷: ۹۰ و ۹۹ و ۲۴۳ و ۲۴۴ و ۲۵۶ و ۲۸۹) (اردستانی، ۱۳۸۷: ۲۲۲ و ۲۵۳) (صالحی نسب، ۱۳۸۴: ۵۴ و ۵۶ و ۵۸ و ۶۰ و ۶۱).

مفاهیم رابطه شهر و روستا

شهر و روستا در گهواره ناحیه همزیست و همبسترند، از سویی زایش، رشد و تکامل آن ها دور از تأثیرات ناحیه ای نیست و از دیگر سو با تأثیر متقابل در هم، تنش هایی به یکدیگر وارد می کنند (فرید، ۱۳۸۴: ۶). به عبارت دیگر، هم چنان که شهر جزئی از حوزه محیط زیست است، روستا نیز جزء دیگر آن است. شهر و روستا هر دو بر یکدیگر تأثیر می گذارند و محیط نیز بر هر دو مؤثر است (شیعه، ۱۳۷۶: ۲). دنیای جدید تحت تأثیر نیاز صرفاً اقتصادی ناگزیر شد رابطه خود را به طور روز افزونی با روستاها توسعه دهد (فشارکی، ۱۳۷۵: ۹). به عبارت دیگر، مراکز شهری نمی توانند بدون ارتباط با روستاها و حوزه های نفوذ خود از توسعه متعالی برخوردار باشند (رضوانی، ۱۳۸۲: ۴۰ و ۴۱).

رابطه شهر و روستا در جهان امروز یک امر حیاتی برای دو سکونتگاه (شهر و روستا) و حفظ تعادل ناحیه ای می باشد و از آن جا که روستاها دارای توان بالقوه برای تحول نیستند، در رابطه های متنوع با شهر امکان تغییرات را ظاهر می سازند (تاج، ۱۳۷۷: ۱۷). به عبارت دیگر، زندگی روستایی در ذات خود، نمی تواند به عنوان عاملی توانا در سازمان دهی نواحی نقشی ایفا کند، مگر آن که با شهر در رابطه باشد. بنابراین، نحوه و دامنه روابط موجود میان شهر و روستا به صورت های گوناگون بر شکل پذیری، رشد و توسعه سکونت گاه های روستایی و هم چنین بر روابط درونی و بیرونی آن ها اثر می گذارد (پاپلی یزدی و سناجردی، ۱۳۸۲: ۲۴۱). پاتر و دیگران (Potter et al, 2004) اظهار داشته اند که ماهیت و اهمیت نسبی این روابط هم در طول زمان و هم در فضاها پیوسته در حال تغییر است (لینچ، ۱۳۸۶: ۳۶).

پاتر و دیگران (Potter et al, 2004) اظهار داشته‌اند که مناسبات شهری- روستایی در زمینه‌ی غذا، جریان‌های طبیعی، مردم، ایده‌ها (اطلاعات) و تأمین مالی است (لینچ، ۱۳۸۶: ۳۶). روشن است که هر یک از این حرکت‌ها و جریان‌ها اثرات ویژه در چهره زمین باقی می‌گذارند (رضوانی، ۱۳۸۲: ۵۳).

تاریخچه روابط شهر و روستا از منظر گردشگری در جهان

در اواخر قرن نوزدهم راه آهن و کشتی بخار موجب حرکت آن چنان عظیمی گردید که تا به آن زمان سابقه نداشت. هم چنین ظهور طبقه مرفهی که بین طبقه اشراف و توده مردم قرار می‌گرفت، ذخیره فزاینده‌ای از شهروندانی را که در جستجوی تفریحات سالم بودند فراهم آورد. از جنگ جهانی دوم به این طرف هم‌چنان که تفریحات سالم به صورت یک فعالیت جمعی درآمد، وضعیت توریسم نیز به طور قابل ملاحظه‌ای تغییر یافته است، به این ترتیب که تعداد بازدیدکنندگان تعطیلات آخر هفته، ایام تعطیل خود را همانقدر در روستا به سر برند که در سواحل و یا در مراکز ورزشی کوهستانی. افزایش وسایل حمل و نقل عمومی و میزان مالکیت اتومبیل‌های شخصی از سال ۱۹۵۰ در انگلستان موجب پراکندگی شهر در داخل روستا شد به نحوی که در روستاهای واقع در پیرامون شهرهای بزرگ و سپس شهرهای متوسط، احداث بناهایی از نوع شهری، رو به افزایش نهاد. ویلاها و هم‌چنین بزرگراه‌ها، مناطق فعالیت‌های صنعتی و یا خدماتی رو به گسترش نهادند و بدین وسیله روابط شهر و روستا

در این میان، عامل فاصله از شهر بر چگونگی میزان تأثیرگذاری آن بر روستا تعیین کننده است. این روند در مورد روستاهایی که به شهرهای بزرگ نزدیک‌ترند به عینه دیده می‌شود. به طوری که این روستاها از امکانات خدماتی، رفاهی، آموزشی، افزایش سطح درآمد و زندگی و بالا رفتن سطح آگاهی‌های عمومی برخوردار می‌شوند (اردستانی، ۱۳۸۷: ۱۱۵-۱۱۷)، در نتیجه تحرکات جمعیتی و تغییرات اجتماعی و اقتصادی در آن‌ها سریع‌تر ظاهر می‌گردد (تاج، ۱۳۷۷: ق مقدمه).

جریان‌های موجود میان شهر و روستا

برای اولین بار در سال ۱۹۷۵ دی. پرستون در مجله مؤسسه جغرافیدانان انگلیسی، تأثیرات متقابل شهر و روستا را در بین پنج گروه بدین شرح مورد مطالعه قرار داده است:

- ۱- تحرک مردم؛
 - ۲- جریان کالا؛
 - ۳- جریان سرمایه؛
 - ۴- تعامل اجتماعی؛
 - ۵- تأمین خدمات و روابط اداری.
- در سال ۱۹۸۲ نیز کارگاه تحقیقاتی جهان سوم که از طریق کمیته جغرافیای انسانی در انگلستان تشکیل شد، در روابط شهر و روستا سه عنوان مهم را مطرح کرد:

- ۱- حرکت‌های جمعیتی؛
- ۲- انتقال منابع؛
- ۳- تعامل اجتماعی (شکویی، ۱۳۷۴: ۲۸۴).

را مورد دگرگونی و تحول قرار دادند (شاریه، ۱۳۷۳: ۲۱) و نیز (فشارکی، ۱۳۷۵: ۹۶). امروزه روستاها بعد از گذشتن از مرحله جمعیت‌زدایی، هم‌اکنون در معرض تهاجم ساکنان شهری قرار گرفته‌اند که به منظور سکونت، تفریحات سالم و بازنشستگی به این نواحی می‌آیند. احیاء جمعیت ۲ و شهرگرایی ۳ در این نواحی در حال به وقوع پیوستن بوده و اثرات خود را به شکل "متروپولیتن ۴" یا دهکده‌های مورد آمد و شد، خانه‌های دوم و تمام تجملات و تزئینات توریسم، متجلی می‌سازند. اعجاب‌آور نیست که تغییرات عمده‌ای در این نواحی مورد تهاجم، که هم از نظر بصری و هم از نظر شرایط فضایی هنوز در ردیف نواحی روستایی به شمار می‌آیند، رخ داده است (فشارکی، ۱۳۷۵: ۳۰).

به طور کلی، زمانی که یک ناحیه روستایی به قسمتی از فضای تفریح و فراغت شهری تبدیل می‌شود، یک سلسله روابط جدید نیز در آن توسعه می‌یابد (فشارکی، ۱۳۷۵: ۱۳۱). با افزایش رابطه شهر و روستا، شاهد ظهور روستاهای جدیدی هستیم که در آن‌ها نوع معیشتی با وجوه شهری نضح می‌گیرد و تعمیم می‌یابد؛ از آن جمله است؛ افزایش میزان رفاه و استفاده از تلویزیون. این خصوصیت در مناطقی که در آن‌ها روستانشینی شهری و گردشگری، در رونق بوده، وجهه‌ای مبالغه‌آمیز به خود می‌گیرد (شاریه، ۱۳۷۳: ۳۸۳). می‌توان گفت، نواحی روستایی که دارای پدیده گردشگری، نواحی معدنی و کشاورزی متنوع هستند، پیوندهای قوی‌تری با شهرها دارند

(لینچ، ۱۳۸۶: ۲۰۹). اما این جریان تحول، سیری به جانب تشدید عدم تعادل به نفع شهرنشینان دارد (هورکاد، ۱۳۸۸: ۲۱۵). در واقع، وجهی دیگر از مناسبات شهر و روستا، تعدیات ناشی از نفوذ و تسلط صنایع و شهرنشینی و یا گسترش راه‌های ارتباطی در نواحی روستایی است و اما این وضعیت بیشتر بدان سبب زیان‌بار می‌نماید که فضاهای روستایی، به موازات نقش سنتی خود در تولید کشاورزی، فضاهای زیستی و تفریحی نیز به شمار می‌آیند (شاریه، ۱۳۷۳: ۲۴۳). این بازدیدهایی که ظرف تعطیلات از نواحی روستایی به عمل می‌آید ممکن است موجب ایجاد وابستگی‌های ذایمی‌تری بین شهرنشینان، روستا و روستانشینان گردد (فشارکی، ۱۳۷۵: ۱۳۲).

به طور خلاصه شهرها با گسترش روز افزون خود اثرات بنیادی وسیعی نظیر تورم جمعیتی روستاهای اطراف به ویژه در روستاهای با قابلیت دسترسی بهتر و تغییر در چشم‌انداز محیطی و فرهنگی آن‌ها و اشکال مختلف دخل و تصرف انسان در محیط می‌گذارند (اردستانی، ۱۳۸۷: ۱۱۷).

البته ورود گردشگران به ناحیه به نوبه خود روستاها را از تجهیزات ویژه شهرها (شبکه آبرسانی، برق، امکانات بهداشتی و بازرگانی و غیره) بهره‌مند کرده است. در ضمن، اقتصاد شبانی از این پس به نحو تنگاتنگی وابسته به اقتصاد سیاحتی می‌شود که سرمایه‌هایی چند را با خود به همراه می‌آورد (هورکاد، ۱۳۸۸: ۲۱۵ و ۲۲۶).

تاریخچه روابط شهر و روستا از منظر گردشگری در البرز مرکزی

مناطق بیلاقی از قدیم مبنای یک رابطه شهری و روستایی را در ایران فراهم ساخته است (رضوانی، ۱۳۸۲: ۱۱۲). سلطه و نفوذ شهرنشینان بر اراضی مزروعی، در البرز مرکزی به ویژه در دره جاجرود، به سده هجدهم و به عصر سلطنت زندیه می‌رسد که با ظهور شکارگاه سلطنتی آغاز می‌شود. در قرن نوزدهم، پادشاهان قاجار بار دیگر رسم شکار را در این محدوده معمول داشتند، ناحیه‌ای که به شهر تهران که در این هنگام به پایتختی ایران برگزیده شده بود، بسیار نزدیک بود (هورکاد، ۱۳۸۸: ۲۲۷). به عبارت دیگر، دره‌های نزدیک تهران، از آغاز انتخاب این شهر به پایتختی ایران، ناحیه‌ای سیاحتی به حساب می‌آمده است. بخشی از این اراضی کوهستانی، به شکارگاه سلطنتی اختصاص داشته و این خود موجب شده است تا وابستگان دربار، در مجاورت اقامت‌گاه تابستانی پادشاه قطعه زمین‌هایی کوچک به عنوان سکونتگاه موقت بیلاقی برای خود دست و پا کنند. این گونه سیاحت اشرافی که از ابتدای قرن اخیر آغاز می‌شود، از پایان جنگ جهانی دوم به بعد، به سرعت به راه توسعه می‌افتد. از سویی رسم به اجاره واگذار کردن موقت محل سکونت از جانب ساکنان محلی، به زودی تعمیم می‌یابد و این رسم برای گروه‌های اجتماعی کم درآمدتر و پر شمارتر از ساکنان تهران، امکان عزیمت به مناطق بیلاقی و کوهستانی را فراهم می‌آورد. این مراجعان به سبب سطح نسبتاً نازل زندگی خود به سرعت و سهولتی بیش از مالکان اقامتگاه‌های موقت و ثانوی

که اکثر اوقات خارج از فضای آبادی استقرار یافته‌اند، با زندگی ساکنان روستاها پیوند می‌یابند و با آنان همانند می‌شوند و این دره‌ها در طول تمام تعطیلات پایان هفته در فصل تابستان، به فضایی پهناور برای "پیک نیک" گروه‌های کم‌درآمد و قشرهای متوسط جامعه شهرنشین تهران تبدیل می‌شود (همان منبع: ۲۱۳-۲۱۴).

به طور کلی، طی قرن نوزدهم، ارکان دربار و اعضای سازمان‌های عمومی و به همراه آنان انبوه کثیری از جمعیت مدام تابستان‌ها را به بیلاق‌های دامنه البرز و یا لاقل به شهرهای خوش آب و هوای کوهپایه‌ها پناه می‌بردند و شهر در زمان حکومت گرما، از جمعیت و فعالیت تقریباً خالی می‌ماند (دوپلانول، ۱۳۴۹: ۱۴۳). در واقع، روستاهای کوهستانی اطراف تهران بیشتر در فصل تابستان مورد مراجعه شهرنشینان قرار می‌گرفت. البته این گونه مهاجرت‌ها، کم‌تر از بهره‌برداری‌های منظم از معادن زغال سنگ ششمک و لالان، در تغییر شئون زندگی روستاییان ناحیه، طی سال‌های ۱۳۰۷ تا ۱۳۳۵، مؤثر افتاد. با آغاز بهره‌برداری از معادن زغال در ۱۳۱۹، راه‌های بسیاری احداث شد و دره‌های پرت افتاده‌ترین روستاها به روی نفوذ شهرنشینان و به ویژه به روی طبقات متوسط، بازرگانان، کارکنان و کارمندان گشوده شد. بسیار بوده‌اند کسانی که پس از جنگ جهانی دوم به خرید قطعه زمین‌هایی کوچک در این دره‌ها روی آوردند (هورکاد، ۱۳۸۸: ۲۲۷).

این گونه تحولات سریع، به ویژه به علت رشد اقتصاد ایران و تأثیر برخی اقدامات قانونی نظیر اصلاحات ارضی و ملی کردن چراگاه‌ها و پاره‌ای

پاره‌ای از مهاجران به برخی از روستاهای این دره‌ها بخشیده‌اند، این روستاها را از این پس می‌توان به عنوان محله‌هایی از یک کانون شهری به حساب آورد که از جمعیت ساکن دایمی و جمعیتی که هر چند گاه یک بار، ساکن می‌شوند تشکیل شده است (همان منبع: ۱۹۰ و ۲۱۷).

امروزه نیز رکود شمار جمعیت و سیر قهقرایی اقتصاد که به تنگناهای ناشی از طبیعت کوهستانی این سرزمین تأویل می‌شده، هم‌اکنون با نقش رو به رشد مهاجرت‌های شهری که مربوط به اشکال مختلف گردشگری در این نواحی است، جبران شده است (همان منبع: ۲۱۷). به عبارت دیگر، برخی از نواحی روستایی که کاهش جمعیت را تجربه می‌کنند، با جریان ورود جمعیت برای استراحت، یا توسعه کسب و کارهای غیرسنتی جدید مواجه‌اند. به دلیل حومه‌نشینی فصلی، مسافرت‌های روزانه و طولانی و توسعه خانه‌های دوم، تمایز بین نواحی روستایی و شهری کم رنگ شده است (رضوانی، ۱۳۸۷: ۲۶). در این منطقه، دهقانان بسیاری هستند که به دلیل از دست دادن برخی فعالیت‌ها نظیر دامداری، کمبودهای درآمدی خود را با اشتغال به امور وابسته به گردشگری، مانند خانه‌سازی، به اجاره واگذار کردن محل سکونت دایمی خانواده، پرداختن به داد و ستدهای فصلی و غیره جبران کرده‌اند (هورکاد، ۱۳۸۸: ۲۴۷).

علاوه بر اثرات مثبتی که گردشگری در روابط تهران و این منطقه داشته است باید یادآور شد که ورود جمعیت گردشگر به این مناطق باعث کاهش

بازتاب‌های فرهنگی در محیط سیاحتی پایتخت، شتابی تازه به خود گرفت و تأثیرات فراوانی بر جای نهاد (همان منبع: ۲۲۰).

نقش انقلاب سفید در دگرگونی وضع ناحیه‌ی مجاور تهران قابل توجه و پیامدهای آن سریع و شایان توجه بوده است: زارعان قدیم، از کار بر روی زمین‌هایی که دیگر به آن‌ها متعلق نبود سرباز می‌زدند و مزارع به صورت بایر رها می‌شدند. در مقابل، بزرگ مالکان با الغای مناسبات ارباب و رعیتی، باقی مانده زمین‌های خود را قطعه‌بندی کرده و به معرض فروش می‌گذاشتند و اما دهقانان سابق به عنوان کارگر در بخش خدمات عمومی و یا در کارهای ساختمانی بر روی زمین‌هایی اشتغال داشتند که چند سال پیش از این از سوی آنان کشت می‌شده که به صورت اقامتگاه‌های ثانوی درآمدی بود (همان منبع: ۲۲۹). تغییر شکل این مناطق روستایی و تبدیل آن به حومه‌های مخصوص گذران اوقات فراغت، در نهایت امر با افزایش تعداد اتومبیل‌های شخصی پس از سال‌های دهه ۱۳۴۰ و کاهش بهای تولید آن به نحوی که امکان دستیابی به آن برای طبقات متوسط فراهم باشد و با ایجاد و گسترش یک شبکه حمل و نقل عمومی (خطوط اتوبوسرانی شهری)، تسهیل شده است. بدین ترتیب، یک جنبش گردشگری توده‌گیر که برای آن در دیگر نواحی ایران نظیری نمی‌توان بازشناخت، در این دره‌های مجاور پایتخت شکل می‌گیرد (همان منبع: ۲۰۸). به سبب مجاورت با پایتخت، البرز تهران بیش از هر ناحیه روستایی دیگر، از توسعه اقتصادی دهه اخیر بهره برده است. بنابراین با توجه به وجوه و خصوصیات شهری که

آزمون فرضیه‌ها

آزمون فرضیه اول

«به نظر می‌رسد با ورود گردشگران به منطقه مورد مطالعه، مهاجرت روستا- شهری افزایش یافته است.» در مورد جریان مردم در طالقان باید گفت که این محدوده امروزه دیگر به معطل مهاجرت روستا به شهر دچار نیست و این روند برعکس شده است. شلوغی شهرهای اطراف مثل تهران، کرج، قزوین و آلودگی‌های هوا در آن مناطق، این بخش را به عنوان مکانی آرام برای مردم آن‌ها تبدیل کرده است. اکثر بازنشستگان محلی و گاه حتی غیرمحلی نیز با ساختن ویلا سعی می‌کنند همه یا قسمتی از اوقات سال را در این منطقه بگذرانند که همین امر مهاجرت فصلی را به وجود خواهد آورد. بنحوی که می‌توان گفت جمعیت طالقان در دو فصل از سال کاملاً متفاوت است، یعنی در تابستان‌ها و تعطیلی مدارس بسیار زیاد و در سایر فصول (به خصوص زمستان) بسیار کم می‌شود. علاوه بر این، ساخت سد مخزنی طالقان طی دو سال اخیر مهاجرینی را از سایر مناطق ایران مثل لرستان و کردستان به منطقه سرازیر کرده که به منظور تأمین نیروی کار پروژه مورد استفاده قرار می‌گرفتند.

با استفاده از پرسشنامه نتایج زیر بدست آمد:

۱- برای بررسی نقش فاصله روستا- شهر در مهاجرت، یافته‌های به دست آمده حاکی از این است که ۶۸ درصد از روستاییان موافق نقش فاصله نزدیک در افزایش مهاجرت به شهرها بوده‌اند. البته در این مورد، بیشتر نقش فاصله نزدیک در اشتغال روستائیان

اعتبار زندگی روستایی و استیلای اشکال اقتصاد شهری بر آن‌ها شده است (همان منبع: ۲۱۷).

در شرایطی این چنین، فرآیند کاهش اعتبار زندگی روستایی، از روند تحول در مناطق کوهستانی کشورهای رشدیافته (مانند کوه‌های آلپ) کاملاً فاصله می‌گیرد و به کیفیت دگرگونی در نواحی شهری کهن (مانند لبنان) و یا به نظام‌هایی با رشد اقتصادی ناچیز (مانند هندوکش) نزدیک می‌شود. فشار شهرنشینی در این ناحیه بسیار شدید است چرا که در این دره‌ها با گسترش پر شتاب محدوده پایتخت و افزایش منطقه نفوذ بلافصل آن، به تدریج بر میزان تمرکز جمعیت افزوده می‌شود (همان منبع: ۲۲۱-۲۲۲).

با رشد گردشگری در روستاها و تأثیر فرآیندهای فرهنگ شهرنشینی، روستاییان نیز به تدریج از نظام معماری سنتی بریده و الگوهای شهری، دگرگونی چشمگیری را در این نواحی به وجود آورده‌اند. این تحولات کالبدی نه فقط در بخش‌های مسکونی بلکه در بخش خدماتی نیز اثرات چشمگیر فضایی و معماری بر جای گذاشته است. در سیمای این روستاها امروزه نموده‌های بیگانه‌ای از فعالیت‌های اقتصادی همیشگی و سنتی روستایی مشاهده می‌شود. احداث واحدهای اقتصادی جدید با ایجاد زمینه‌های اشتغال از جمله تحولات کالبدی جدید در این روستاهاست و در نتیجه تحول در عملکرد و نقش روستاها شکل گرفته است (رهنمایی، ۱۳۶۹: ۳۹-۴۰).

آزمون فرضیه دوم

«همراه با افزایش گردشگران به منطقه، جریان سرمایه به نفع جامعه روستایی رخ داده است». جریان‌های مالی، بخش مهمی از مناسبات شهر و روستا را تشکیل می‌دهند. شواهد نشان می‌دهد که این جریان‌ها می‌توانند در هر دو جهت باشند. تحقیقات در مورد جریان سرمایه بین شهر و روستا نشان می‌دهد که بیشتر این جریانات به شکل تأمین اعتبار مورد نیاز مناطق روستایی و انتقال وجوه ارسالی است.

با توجه به یافته‌های به دست آمده از منطقه مورد مطالعه و یافته‌های تحلیلی منتج از پرسشنامه‌ها، می‌توان جریان سرمایه بین بخش طالقان و شهرهای اطراف را به شکل زیر تحلیل نمود:

۱- بدین منظور در پرسشنامه‌های مربوط به گردشگران و ساکنین محلی، متغیرهایی در چارچوب فرضیه مورد نظر گنجانده شد. جریانات مرتبط با سرمایه در این منطقه به شکل سودهای به دست آمده در بخش‌های مختلف اقتصادی مورد توجه قرار گرفته است. برای نمونه می‌توان به فروش محصولات کشاورزی و باغی، اجاره ویلا یا منزل مسکونی به گردشگران در فصول مختلف سال، فروش زمین‌های کشاورزی و باغات به گردشگران، سرمایه گذاری‌های گردشگران و ساکنین محلی در منطقه اشاره کرد. در تحلیل‌های آماری، برای هر یک از این گویه‌ها، از آزمون آماری تحلیل همبستگی و کای اسکویر بهره فراوانی گرفته شده است که در زیر جداول مربوط به هر یک از گویه‌های ذکر شده آورده شده است.

مطرح است که برای کار و کسب درآمد راهی نواحی شهری می‌شوند.

۲- در بررسی نقش پیوندهای خانوادگی و رابطه آن با مهاجرت روستا-شهری، مشخص گردید که ۳۱ درصد از کل پاسخگویان موافق نقش مثبت و ۳۱ درصد مخالف نقش این پیوندها هستند که تقریباً نظر میانه‌ای وجود دارد.

۳- بررسی نقش پیوندهای خانوادگی در مهاجرت شهری- روستایی نشان می‌دهد که ۳۴ درصد از روستاییان موافق نقش این پیوندها در افزایش مهاجرت از شهر به روستا می‌باشند؛ بدین نحو که جوانان روستا در دوره اشتغال و کسب درآمد به نواحی شهری مهاجرت کرده و در دوره کهولت سن و نیاز به آرامش به زادگاه خود مراجعت می‌کنند. از سوی دیگر، مهاجرت برخی از مردم نواحی شهری به دلیل وضعیت مناسب آب و هوایی و محیطی، ترجیح می‌دهند که دوره بازپروری روح و جان خود را در روستا سپری نمایند. قابل ذکر است که در مورد این گویه، ۲۹ درصد از روستاییان مخالف نقش پیوندهای خانوادگی در مهاجرت شهری و روستایی هستند.

با توجه به موارد ذکر شده، می‌توان نتیجه گرفت که مهاجرت روستا-شهری در طالقان افزایش پیدا نکرده و حتی در برخی از فصول سال نیز مهاجرت فصلی به صورت برعکس اتفاق می‌افتد. بنابراین این فرضیه رد می‌شود.

سکونت خود تأمین می‌کنند که این با الگوهای گردشگری در کشورهای پیشرفته متناقض است. در کشورهای پیشرفته، گردشگران به عنوان منبع سرمایه برای جوامع میزبان به شمار می‌آیند در حالی که در ایران و به طور خاص، منطقه مورد مطالعه این چنین نیست.

۵- در مورد تمایل به سرمایه گذاری در روستا، نتایج جالب توجهی به دست آمد. بدین شرح که از نظر گردشگران ۶۷ درصد از آن‌ها تمایلی به سرمایه‌گذاری در روستا ندارند. ریسک‌پذیری بالا یکی از عوامل اصلی در این زمینه است. همچنین از نظر جامعه محلی، سرمایه گذاری در بخش صنعت و تولید در اولویت اول قرار دارد اما یکی از مسایلی که همواره روستاهای ایران با آن روبرو بوده‌اند، کمبود سرمایه بوده که جلوی بسیاری از سرمایه‌گذاری‌های خودجوش می‌گیرد. به طور کلی، هم روستاییان و هم گردشگران تمایلی به سرمایه‌گذاری در روستا را ندارند.

۶- یکی دیگر از تأثیرات بخش سرمایه در روابط متقابل شهر و روستا، در منطقه مورد مطالعه، فروش کاربری‌های کشاورزی، باغات و مسکونی است. افزایش روز افزون ورود گردشگران به منطقه و تمایل به مالکیت خانه‌های دوم از یک سو و از سوی دیگر، افزایش قیمت زمین موجب تشویق روستاییان به فروش زمین شده است. سود به دست آمده نقش قابل توجهی در بهبود کیفیت زندگی، وضع اقتصادی و ارتقاء منزلت اجتماعی داشته که در نهایت کاهش مهاجرت را به دنبال دارد.

۲- در مورد گویه فروش محصولات باغی به گردشگران به وسیله ساکنین محلی، یافته‌ها نشان می‌دهد که ۳۸ درصد از ساکنین محلی که مورد آزمون قرار گرفته‌اند، بر این اعتقادند که محصولات سرباغی خود را به گردشگران عرضه می‌نمایند. با توجه به موقعیت کوهستانی منطقه مورد مطالعه و گردشگرپذیری آن، ساکنین محصولات را به طور مستقیم به فروش می‌رسانند. یکی از دلایل اصلی اقدام به این کار، حذف دست واسطه‌ها و دلال‌ها محصولات کشاورزی است که از این منظر سود خالص عایدی به روستاییان به طور قابل توجهی افزایش می‌یابد، از سوی دیگر بسیاری از هزینه‌های جانبی در انتقال محصول به بازار کاهش یافته و یا این‌که به طور کلی حذف می‌شود. برای نمونه می‌توان به حذف هزینه‌های حمل و نقل، نگهداری در سردخانه و هزینه‌های مربوط به سوخت، اشاره کرد.

۳- در این زمینه، یافته‌ها در ۲ جامعه گردشگر و ساکنین نشان دهنده این است که ۵۳ درصد از روستاییان، محصولات کشاورزی و باغی خود را به گردشگران می‌فروشند.

۴- یکی دیگر از گویه‌ها که به نوعی جریان سرمایه از شهر به روستا را به دنبال دارد، مربوط به بخش خدمات و نحوه تأمین مواد غذایی به وسیله گردشگران است. ۲۶.۶ درصد از گردشگران، مواد غذایی مورد نیاز خود را از روستاها تأمین می‌نمایند که این درصد نسبتاً کم است که بیشتر به دلیل ماهیت گردشگری در جامعه است. بدین معنی که گردشگران (حدود ۴۰ درصد)، مواد مورد نیاز را از محل

درصد از پاسخگویان بیان داشته‌اند که آلودگی صوتی به نحو چشمگیری در روستاها افزایش یافته است. در کنار این مساله تخریب اراضی زراعی و باغی یکی دیگر از اثرات منفی گردشگران است، بنحوی که ۶۸ درصد از پاسخگویان محلی از تخریب اراضی کشاورزی خود بوسیله گردشگران خبر می‌دهند که تخریب اراضی خود کاهش تولیدات روستایی را به دنبال داشته و از سویی افزایش هزینه‌های حفاظت از اراضی را برای روستاییان به دنبال دارد. جداول زیری هر کدام به طور جداگانه همبستگی بین هریک از گویه‌های مربوط به الگوهای زیست محیطی را بخوبی نشان می‌دهد. همانطور که مشخص است سطح معنی داری بین گویه‌های افزایش گردشگران و تخریب اراضی کشاورزی و همچنین کاهش سطح زیرکشت محصولات و تخریب اراضی کشاورزی معنی‌داری در سطح ۹۹ درصد و به میزان بالایی است که نشان‌دهنده اثرات مخربی است که گردشگران بر روی بخش کشاورزی این منطقه گذاشته‌اند.

یکی دیگر از فاکتورهای مهمی که در بخش جریانات طبیعی بین گردشگران و جامعه روستاییان مهم است، موضوع آب است. در این زمینه می‌توان نقش گردشگران را در تغییر میزان منابع آب مورد توجه قرار داد. موقعیت کوهستانی و قرارگیری در دامنه‌های جنوبی البرز و ارتفاع نسبتاً بالا موجب شده که منطقه از نظر منابع آب وضعیت خوبی را دارا باشد. احداث سد طالقان و بهره‌برداری از آب آن برای آبیاری اراضی قزوین و استفاده شرب از آن برای جمعیت تهران شاهدی بر این مدعاست. یافته‌ها نشان می‌دهد که ورود گردشگران و در برخی موارد

با توجه به مباحث مطرح شده، مشخص می‌شود که با ورود گردشگران جریان از سرمیاه به نفع جامعه روستایی شکل گرفته است. در نتیجه فرضیه دوم تأیید می‌گردد.

آزمون فرضیه سوم

«استقرار گردشگران در محدوده مورد مطالعه، با حفظ الگوهای زیست محیطی همراه بوده است».

برای آزمون این فرضیه از گویه‌های مربوط یعنی میزان ترافیک، آلودگی صوتی و زیست محیطی، تخریب اراضی کشاورزی و تخریب باغات استفاده شده است.

یکی از اثرات روابط متقابل شهر و روستا جریانات طبیعی است که در این روند اتفاق می‌افتد. از جریانات مهم در این زمینه که ناشی از افزایش ورود گردشگران به منطقه مورد مطالعه است و می‌تواند به شدت جامعه محلی را متأثر سازد، پیامدهای زیست محیطی ناشی از ورود گردشگران است. همانطور که از جداول مشخص است جریان ورود گردشگران اثرات منفی می‌تواند در جامعه میزبان به دنبال داشته باشد که مورد تجزیه و تحلیل بیشتر قرار می‌گیرد.

در مورد شاخص ترافیک، یافته‌ها حاکی از این است که حدود ۷۰ درصد از روستاییان معتقدند که ورود گردشگران به منطقه و ناحیه آن‌ها افزایش بار ترافیکی را به دنبال داشته است که این افزایش ترافیک خود پیامدهای متفاوت زیست محیطی دیگری را به دنبال داشته است. برای نمونه می‌توان به آلودگی صوتی ناشی از آن اشاره نمود که ۶۶.۷

کیفیت و کمیت محصولات خود را ارتقا دهند. عرضه محصولات به صورت مستقیم با نرخ پایین‌تری نسبت به مراکز خرید و فروش در شهرها صورت می‌گیرد که انگیزه خرید گردشگران را افزایش می‌دهد. با توجه به بررسی‌ها مشخص گردید که تولیدات باغی در این منطقه از گذشته دارای شهرت خاصی است.

یافته‌های بدست آمده از جامعه محلی نشان می‌دهد که ۵۳ درصد معتقدند که محصولات تولیدی خود را به صورت مستقیم به گردشگران عرضه می‌نمایند که در کنار اینکه سود حاصله از فروش محصولات به طور مستقیم نصیب خود روستاییان شده و سطح درآمد و رفاه اجتماعی آن‌ها را ارتقا می‌دهد، بسیاری از هزینه‌های اضافی و یا سودهای که بدون هیچ دردسری نصیب دلال‌ها می‌شد را کاهش می‌دهد.

بنابراین می‌توان بیان داشت که در سطح محلی، مهمترین بازار فروش محصولات کشاورزی، گردشگرانی هستند که از نقاط شهری اطراف به این منطقه مسافرت می‌نمایند. بنابراین این فرضیه تأیید می‌گردد.

آزمون فرضیه پنجم

«با ایجاد و گسترش گردشگری در این محدوده، ارتباطات دوسویه بین ساکنین و گردشگران شکل گرفته است.»

شکل‌گیری ارتباط بین جامعه میزبان و میهمان همواره یکی از اثراتی است که مورد توجه قرار گرفته است. ورود گردشگران به جامعه میزبان

ساخت و تملک خانه‌های دوم و در نتیجه افزایش جمعیت در فصول خاصی از سال مشکلی را از جهت تأمین آب مورد نیاز به دنبال نداشته است. تنها ۲۶ درصد از پاسخگویان محلی بیان داشته‌اند که با کمبود منابع آب مواجه شده‌اند.

بنابراین مشخص می‌شود که با ورود گردشگران به این محدوده، الگوهای حفاظت از محیط زیست رعایت نشده است و در نتیجه این فرضیه رد می‌شود.

آزمون فرضیه چهارم

«به نظر می‌رسد مهم‌ترین بازار فروش محصولات کشاورزی، گردشگران این محدوده هستند.»

از نظر کشاورزی توسعه و گسترش گردشگری فرصت‌های شغلی مکمل برای کشاورزان و خانواده‌های آنان به وجود می‌آورد و از مهاجرت بی‌رویه به شهرها کاسته می‌شود، زمین‌های کشاورزی که قبلاً زیر کشت نبودند مورد استفاده قرار می‌گیرند و کشاورزی رونق می‌گیرد، ارزش زمین‌های کشاورزی افزایش می‌یابد، سایر محصولات دامی و کشاورزی با قیمت مناسب به فروش می‌رسند، هنرها و صنایع دستی رونق می‌گیرد و اطلاعات و آگاهی پیرامون محصولات کشاورزی افزایش می‌یابد.

محصولات کشاورزی تولید شده توسط روستا روستاییان می‌تواند به انجای مختلف به فروش رسانیده شود. یعنی هم می‌توان آن را به بازار نواحی شهری اطراف فرستاد و یا اینکه آن را در خود منطقه به فروش رسانید. افزایش ورود گردشگران به طالقان و استقبال از محصولات محلی بویژه محصولات باغی و زراعی انگیزه مهمی برای روستاییان شده تا

انجام نداده‌اند و یا در صورت سرمایه‌گذاری برای ساکنین محلی فایده‌چندانی را به دنبال نداشته است. بنابراین می‌توان بیان نمود که ارتباطات متقابلی بین هر دو جامعه وجود دارد که همواره این روابط قدرت بیشتری پیدا می‌کند. بنابراین این فرضیه تأیید می‌گردد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در این پژوهش به دنبال بررسی نقش گردشگری در روابط متقابل شهر و روستا در طالقان و شهرها بودیم. نتایج حاصل نشان می‌دهد که جریان‌های مختلفی که در روابط میان شهر و روستا اتفاق می‌افتد در این منطقه نیز قابل مشاهده است.

هر یک از جریان‌هایی که در بالا به آن‌ها اشاره گردید می‌تواند اثرات مختلفی را بر روی جامعه محلی بگذارد که با مدیریت و برنامه‌ریزی صحیح می‌توان اثرات مثبت را ارتقا داد و اثرات منفی را به حداقل کاهش داد.

در بحث جریان‌های مالی ملاحظه شد که اکثر روستاییان محصولات تولیدی زراعی و باغی خود را به صورت مستقیم به فروش می‌رسانند که از این مدخل درآمد خوبی عایدشان می‌شود و سود خالص افزایش پیدا می‌کند. همچنین با افزایش تمایل به مالکیت خانه ویلایی در روستاها، تمایل به فروش زمین و باغات توسط روستاییان نیز افزایش یافته است که بُعد دیگر جریان مالی را شامل می‌شود. به طور کلی در مورد جریان مالی می‌توان بیان داشت که این جریان به خوبی در سطح روستاها شکل گرفته است و با ارایه سیاست‌هایی می‌توان این امید را داشت که

می‌تواند اشکل متفاوتی از ارتباط رابوجود آورد. این ارتباطات می‌تواند به شکل روابط تجاری، اداری، خانوادگی باشد. با توجه به موضوع این پژوهش روابطی مورد نظر است که نتیجه و برآیندی از ورود گردشگران به منطقه می‌باشد. این روابط می‌تواند به شکل پیوندهای خانوادگی، روابط کوتاه ناشی از ارتباط با کسبه محلی، روابط ناشی از ایجاد سرمایه‌گذاری توسط گردشگران در روستا و یا روابط شغلی باشد. یافته‌ها نشان می‌دهد که روابطی که بین ساکنین و گردشگران در روستاهای مورد مطالعه شکل گرفته، بیشتر به شکل روابط کوتاه مدتی است که بیشتر در مراجعه گردشگران به مغازه‌ها، رستوران و یا هتل‌ها می‌باشد. این محدوده از نظر گردشگران بیشتر برای سپری نمودن اوقات فراغت و تعطیلات مورد استفاده قرار می‌گیرد. به طور مثال یافته‌های میدانی نشان می‌دهد که تقریباً ۸۰ درصد از جامعه آماری گردشگر هدف خود از بازدید را گذران اوقات فراغت و تنها ۱۳.۳ درصد ملاقات با اقوام و آشنایان ذکر نموده‌اند. البته تنها در بحث مربوط به ارتباطات نباید به این یافته‌ها اکتفا نمود. ماهیت و خصلت انسان، اجتماعی بودن و برقراری رابطه با هم‌نوع خود است که به طور حتم در روستاهای مورد مطالعه نوعی از رابطه شکل گرفته است که در قالب آمار نمی‌گنجد.

یکی دیگر از روابطی که می‌تواند ملاک ارزیابی قرار بگیرد، سهم گردشگران در سرمایه‌گذاری در روستاهای مورد مطالعه است. نتایج مربوط به این شاخص نشان می‌دهد که ۶۱ درصد از روستاییان بیان داشته‌اند که گردشگران سرمایه‌گذاری را در این ناحیه

سرمایه‌گذاریه‌های بومی در سطح روستاها افزایش یابد.

در بخش جریان‌ات طبیعی تمرکز این مطالعه بیشتر روی آلودگی‌های زیست محیطی است که به نوعی جزو اثرات منفی گردشگران در منطقه به شمار می‌رود. با افزایش حجم گردشگران آسیب‌های زیادی از نظر روستائیان در سطح روستاها بوجود آمده است. برای نمونه می‌توان به افزایش حجم ترافیک در روستاها بویژه در ایام تعطیلات و بیشتر در فصل تابستان، افزایش آلودگی صوتی، تخریب اراضی کشاورزی و باغات بدلیل نبود استراحتگاه‌ها در سطح منطقه و رهاسازی زباله‌ها در نقاط مختلف اشاره نمود. بیشتر روستائیان در مورد این جریان اظهار داشتند که اثرات منفی آن بیشتر از اثرات مثبت آن است.

در مورد جریان مردم نتایج بدست آمده نشان می‌دهد که گردشگری به دلیل ماهیت خود که حتما باید مسافرت و جابجایی در آن رخ دهد، این جریان به نفع جامعه گردشگر می‌باشد بدین شرح که ورود گردشگران به منطقه بسیار بیشتر از خروج مردم محلی است. البته در این میان نباید نقش جریان‌ات مالی را نادیده گرفت. همواره با بهبود وضعیت اقتصادی ساکنین محلی و فراهم نمودن وسایل رفاه خانواده‌ها، انگیزه مهاجرت ساکنین محلی کاهش پیدا می‌کند و رفت و آمدها بیشتر به شکل مهاجرت‌های روزانه و برای تأمین مایحتاج، دیدار اقوام و یا فعالیت‌های اداری و شغلی صورت می‌گیرد. از جهتی فاصله نزدیک شهر و روستا خود امکان دسترسی به وسایل ضروری که در روستاها به دلیل

صرفه‌جویی‌های ناشی از مقیاس استقرار آن مقرون به صرفه نیست را فراهم نموده است که خود عامل مهمی برای ماندگاری در روستاها بوده است.

از نظر جریان ایده و ارتباطات دو سویه نیز ارتباطات بیشتر از نوع تجاری و فروش محصولات کشاورزی است. هر چند که ارتباطات روستا شهری در این محدوده به دلیل توجه دولت و پیشرفت تکنولوژی ارتباطات رشد سریعی را داشته است اما از نظر ارتباطات روستایی- گردشگری این ارتباط چندان محکم و ماندگار نیست.

در نهایت می‌توان گفت که فاصله نسبتاً نزدیک به شهرها، جاذبه‌های طبیعی، آب و هوای مناسب و محیط آرام از عوامل اصلی جذب گردشگران به این منطقه هستند. در این روند باید تدابیری را بکار بست تا منافع بیشتری عاید جامعه میزبان شود و جامعه به پایداری و توسعه لازم دست یابد.

منابع:

۱. اردستانی، محسن (۱۳۸۷) مبانی گردشگری روستایی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات، تهران.
۲. ازکیا، مصطفی و دربان آستانه، علیرضا (۱۳۸۲)؛ روش‌های کاربردی تحقیق، انتشارات کیهان، تهران.
۳. پاپلی یزدی حسین و رجبی سناجردی، حسین (۱۳۸۲)، نظریه‌های شهر و پیرامون، انتشارات سمت، تهران.
۴. پورکریم، هوشنگ (۱۳۴۱)، فشن‌دک؛ انتشارات مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی؛ تهران.

۱۳. شیعیه، اسماعیل (۱۳۷۶)، مقدمه‌ای بر مبانی برنامه‌ریزی شهری، انتشارات دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران.

۱۴. صالحی‌نسب، مریم (۱۳۸۴)، گردشگری خانه‌های دوم و اثرات آن بر نواحی روستایی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما، دکتر محمدرضا رضوانی، دانشگاه تهران، دانشکده جغرافیا، گروه جغرافیای انسانی، رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، تهران.

۱۵. عزیزی، علیرضا (۱۳۸۶)، جغرافیای ساوجبلاغ (با تأکید بر ویژگی‌های انسانی)؛ به کوشش فرمانداری ساوجبلاغ؛ انتشارات رهام اندیشه، تهران.

۱۶. فرید، یدالله، (۱۳۸۴)، کاربرد جغرافیا در روش تحقیق شهر و روستا، دانشگاه تبریز، تبریز.

۱۷. فشارکی، پریدخت (۱۳۷۵) جغرافیای روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی، مرکز انتشارات علمی، تهران.

۱۸. لینچ، کنت (۱۳۸۶) روابط متقابل شهر و روستا در کشورهای در حال توسعه، ترجمه دکت محمدرضا رضوانی و داوود شیخی، انتشارات پیام، تهران.

۱۹. محمد بیگی، بهروز (۱۳۸۲)، طالقان در باستان (آشنایی با اماکن باستانی طالقان)؛ چاپ طالقان.

۲۰. منوچهری، محمد (۱۳۸۱)، طالقان سرزمین من؛ انتشارات هوای رضا، تهران.

۲۱. میرابوالقاسمی، سید محمد تقی (۱۳۷۳)، تاریخ و جغرافیای طالقان؛ نشر ندا؛ بهار، تهران.

۵. تاج، شهره (۱۳۷۷)، بررسی ویژگیها و روند تغییرات فرمی و نقش روستاهای حومه‌ای مادرشهر تهران در رابطه با فاصله مجاورتی و نظام سلسله‌مراتبی در سالهای ۷۷-۱۳۵۵: مطالعه موردی: شهرستان شمیرانات، جغرافیای انسانی، پایان نامه دکتری تخصصی.

۶. دوپلانول، گزایوه (۱۳۴۹)، پژوهشی پیرامون جغرافیای انسانی شمال ایران، ترجمه سیروس سهامی، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، تهران.

۷. رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۷)، توسعه گردشگری روستایی با رویکرد گردشگری پایدار، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.

۸. رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۲)، تحلیل روند ایجاد و گسترش خانه‌های دوم در نواحی روستایی شمال تهران، مجله تحقیقات جغرافیایی، تهران.

۹. رهنمایی، محمدتقی (۱۳۶۹)، توسعه تهران و دگرگونی در ساختارهای نواحی روستایی اطراف، مجله تحقیقات جغرافیایی، شماره ۱۶، تهران.

۱۰. شارپلی جولیا و ریچارد (۱۳۸۰)، گردشگری روستایی، ترجمه رحمت‌الله منشی‌زاده و فاطمه نصیرزاده، انتشارات منشی، تهران.

۱۱. شاریه، ژان برنار (۱۳۷۳)، شهرها و روستاها، آزمونی در مناسبات شهر- روستا در جهان، نشر نیکا، مشهد.

۱۲. شکوئی، حسین (۱۳۶۹)، دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری، انتشارات سمت، تهران.

۲۲. یادگاری، رضا (۱۳۷۹)؛ خچیره افاده‌ای در

طالقان، انتشارات گفتمان، تهران.

23. potter, R., Binns, T., Elliot, J. and Smith, D (2004), Geographies of Development. Pearson, Harlow. Second Edition.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی